

4. Wie wil een referendum?

4.1 Ervaren legitimiteit van het referendum

Take Sipma

Het correctief bindend referendum vergroot de rol van burgers in politieke besluitvorming, wat de democratische legitimiteit van die besluitvorming kan verhogen. Maar in hoeverre ervaren burgers zelf het correctief bindend referendum als een legitiem instrument? In veel Europese democratieën is de steun voor het referendum onder de bevolking hoog.⁶⁶ Ook in Nederland kan het referendum op steun rekenen, maar die steun is de laatste jaren afgenomen en verschilt sterk onder burgers.⁶⁷ In dit hoofdstuk worden die verschillen besproken en wordt dieper ingegaan op de motivaties waarom een referendum wel of niet als legitiem wordt gezien.

Steun voor het referendum

In het voorjaar van 2024 werd aan een willekeurige steekproef gevraagd hoe zij denken over het referendum.⁶⁸ Eerst legden we hen de stelling voor of het een goed idee is als burgers door middel van een referendum kunnen stemmen over voor ons land belangrijke beslissingen. Een soortgelijke stelling wordt regelmatig gebruikt om steun voor het referendum in het algemeen te meten (zo ook in deelhoofdstuk 4.2). Voor specifieke steun voor het correctief bindend referendum werden respondenten vervolgens gevraagd of ze het een goed idee vinden als burgers via referendum wet- of regelgeving kunnen tegenhouden.

In Figuur 1 zien we dat ruim de helft (57%) van de respondenten het (helemaal) eens is met de eerste stelling en referenda bij belangrijke beslissingen steunen.⁶⁹ Ongeveer 50% vindt het een goed idee als burgers via een referendum wet- of regelgeving kunnen tegenhouden. De gemiddelde steun voor referenda bij belangrijke beslissingen is daarmee significant hoger dan voor een correctief bindend referendum.⁷⁰ Burgers staan over het algemeen positief tegenover instrumenten die de directe invloed van burgers op politieke besluitvorming vergroten, maar zijn sceptischer wanneer deze bindend zijn.⁷¹ Desondanks is de correlatie tussen beide stellingen hoog ($r = 0.83$). Hoewel de gemiddelde steun voor het correctief bindend referendum iets lager ligt, hangt dit sterk samen met wat men over het algemeen vindt van een referendum.

---

⁶⁶ Schuck en De Vreese, 2015.

⁶⁷ Sipma en Wagenaar, 2024; zie ook het volgende hoofdstuk in dit paper.

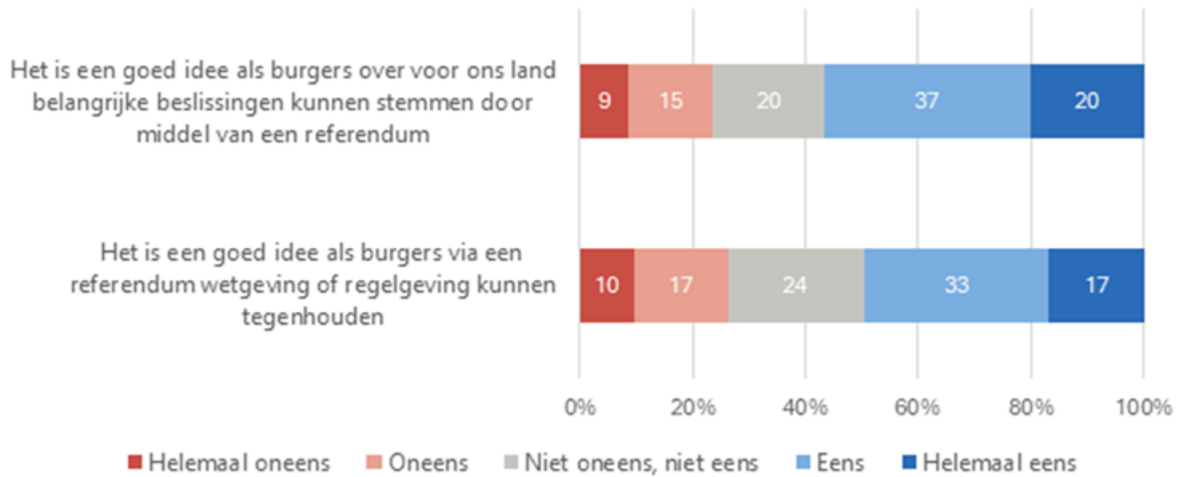
⁶⁸ N=1,378, willekeurige steekproef van Nederlanders 16 jaar en ouder. Meer informatie over het LISS-panel, zie www.lissdata.nl.

⁶⁹ De vraagstelling is net iets anders dan in het NKO (zie hoofdstuk 4.2), waardoor (naast steekproeffluctuaties) de percentages kunnen verschillen.

⁷⁰ Gemiddelde steun voor referendum bij belangrijke beslissingen is 3.44 en voor correctief bindend referendum 3.30 (schaal 1-5). Verschil in gemiddelden is significant ($p < 0.001$), maar relatief klein (0.14).

⁷¹ Bedock en Pilet, 2023; Rojon et al., 2019.

Figuur 1. Steun voor referenda onder de Nederlandse bevolking (16+), 2024

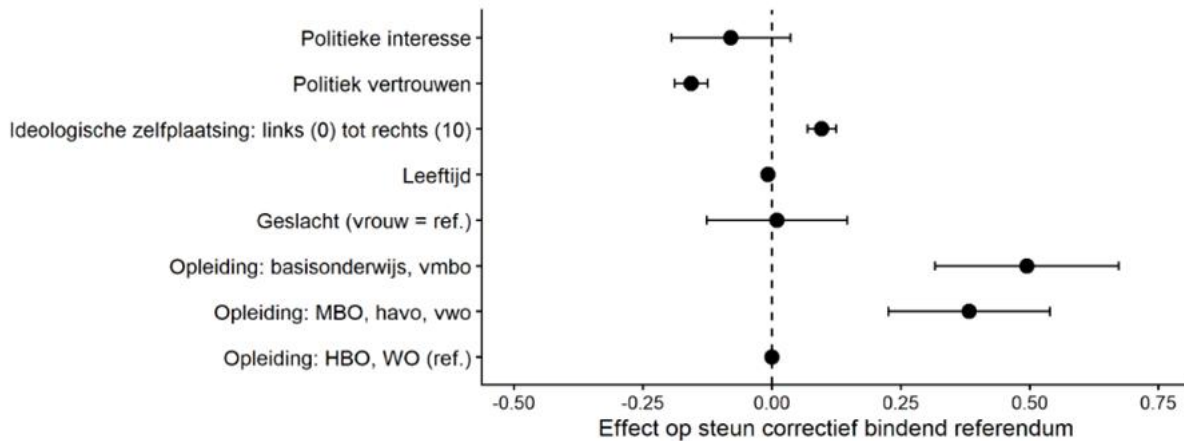

Bron: LISS 2024. $N = 1,378$. Data gewogen voor leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en stedelijkheid. Percentages gebaseerd op respondenten met geldig antwoord; 6,8% en 7,1% van de respondenten antwoordde 'weet niet'.

Verschillen in steun voor het correctief bindend referendum

Uit Figuur 1 blijkt dat de ervaren legitimiteit van het correctief bindend referendum onder burgers verschilt. Om die verschillen nader te duiden, maak ik gebruik van een regressieanalyse op basis van politieke interesse, politiek vertrouwen, ideologie en sociaal-demografische kenmerken. De geschatte b -coëfficiënten en bijbehorende betrouwbaarheidsintervallen zijn weergegeven in Figuur 2. Een b -coëfficiënt links van de stippellijn duidt op een negatief effect op steun voor het correctief bindend referendum, een b -coëfficiënt rechts op een positief effect. Raakt het betrouwbaarheidsinterval de stippellijn, dan is het effect niet significant.

Figuur 2. Coëfficiëntenplot op basis van een lineair regressiemodel naar steun voor correctief bindend referendum

Bron: LISS 2024. $N = 1,094$. Alleen respondenten met geldige score op alle variabelen zijn meegenomen. Data gewogen voor leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en stedelijkheid.

In de literatuur zijn twee belangrijke verklaringen terug te vinden waarom burgers referenda wel of niet steunen: als manier om te participeren of om onvrede met de politiek te uiten. Een referendum kan allereerst worden gezien als een manier om zelf meer directe invloed uit te oefenen op politieke besluitvorming. Eerder onderzoek heeft laten zien dat burgers met meer cognitieve vaardigheden, politieke kennis, politiek zelfvertrouwen en politieke interesse vaker voorstander zijn van meer directe democratie.⁷² Uit Figuur 2 blijkt politieke interesse echter niet samen te hangen met steun voor een correctief bindend referendum.

De mate van politiek vertrouwen is daarentegen wel een belangrijke verklaring voor verschillen in steun (Figuur 2). Een referendum kan niet los worden gezien van de bredere democratische context. Burgers die ontevreden zijn over de democratie, weinig vertrouwen hebben in de politiek en zich onvoldoende gehoord voelen, zijn vaker voorstander van een referendum als aanvulling of correctie op de representatieve democratie.⁷³ Daarnaast is steun voor een referendum hoger onder burgers die tegenmacht een belangrijke democratische waarde vinden.⁷⁴

Steun voor het referendum verschilt bovendien sterk op basis van opleidingsniveau. Mensen met een HBO- of WO-diploma staan negatiever tegenover het referendum dan mensen met een ander opleidingsniveau. Politieke ontevredenheid kan ook hier een mogelijke verklaring zijn: lager opgeleiden hebben vaker het gevoel dat zij minder worden gehoord binnen de representatieve democratie.⁷⁵ In het volgende hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de verschillen tussen opleidingsniveaus. Als we kijken naar de andere sociaal-demografisch kenmerken, zien we dat jongeren significant positiever staan

⁷² Zie bijvoorbeeld Bowler, 2007.

⁷³ Bowler et al., 2007; Schuck en De Vreese, 2015.

⁷⁴ Sipma en Hendriks, 2026.

⁷⁵ Rojon en Rijken, 2021; Dit is slechts een gedeeltelijke verklaring. Het effect van opleidingsniveau is significant in het model met politieke ontevredenheid, politieke interesse en ideologie, en wordt dus niet volledig door deze kenmerken verklaard.

tegenover het referendum dan ouderen, al is dit verschil klein.⁷⁶ Mannen en vrouwen verschillen niet significant in hun steun.

Normatieve en instrumentele motivaties

Tot slot speelt politieke ideologie een rol in de steun voor het correctief bindend referendum. Figuur 2 laat zien dat hoe rechtser men zichzelf plaatst op een schaal van 0 tot 10, hoe hoger de steun. Dit kan gebaseerd zijn op verschillende ideeën hoe de democratie eruit zou moeten zien.⁷⁷ Het correctief bindend referendum kan worden gezien als een belangrijk onderdeel van de democratie, als instrument dat de wensen van de meerderheid van de bevolking op een bepaald wetsvoorstel in kaart brengt en daarmee als tegenmacht binnen de representatieve democratie kan dienen. Anderen zullen het mogelijk als minder democratisch ervaren. Mensen die zichzelf als 'links' aanduiden hechten bijvoorbeeld meer waarde aan inclusiviteit van verschillende perspectieven bij burgerparticipatie,⁷⁸ maar dit instrument biedt hier weinig ruimte voor. Binnen het referendum vindt geen uitwisseling van argumenten plaats en er is geen plaats voor minderheidsperspectieven.⁷⁹ Verschillen in ervaren legitimiteit van het referendum gaan dus over verschillen in concepties van wat democratie is en hoe deze eruit zou moeten zien. Ook onder burgers spelen deze normatieve afwegingen een rol bij de vraag of ze het referendum wel of niet steunen.

De ervaren legitimiteit kan echter ook worden ingegeven door meer instrumentele overwegingen. Burgers zijn meer voorstander van een referendum als dit de kans vergroot om de voor hen gewenste beleidsveranderingen door te voeren.⁸⁰ De afgelopen jaren is de steun van kiezers voor linkse partijen afgenomen. Rechtse kiezers zijn mogelijk meer voorstander van een referendum dan linkse kiezers, omdat rechtse kiezers de kans groter achten dat ze het eens zullen zijn met de uitkomsten.

Beide verklaringen kunnen naast elkaar bestaan. Het wel of niet steunen van een referendum kan normatief ingegeven zijn, maar door ervaringen met uitslagen waar men het al dan niet mee eens is, veranderen die opvattingen. Zo steunen 'verliezers', waaronder die van het Oekraïne-referendum en het Wiv-referendum, het instrument minder dan vóór het referendum.⁸¹

Voor de ervaren legitimiteit is het in ieder geval belangrijk dat het instrument ook als legitiem wordt ervaren door 'verliezers' van het referendum. Voor de ervaren legitimiteit van de representatieve democratie is het dan weer van belang dat de 'winnaars' het gevoel hebben dat de uitkomst van het referendum daadwerkelijk wordt opgevolgd.

Literatuur

Camille Bedock en Jean-Benoit Pilet, 'Enraged, engaged, or both? A study of the determinants of support for consultative vs. binding mini-publics', *Representation* 59(1) (2023), 33-53.

Shaun Bowler, Todd Donovan en Jeffrey A. Karp, 'Enraged or engaged? Preferences for direct citizen participation in affluent democracies', *Political Research Quarterly* 60(3) (2017), 351-362.

---

⁷⁶ Dit verschil is significant, maar dusdanig klein dat het lijkt alsof de stippellijn wordt geraakt door het betrouwbaarheidsinterval.

⁷⁷ Zie Landwehr en Harms, 2020.

⁷⁸ Sipma en Hendriks, 2026.

⁷⁹ In hoofdstuk 6 volgt een nadere beschouwing op hoe een evenwichtige informatievoorziening en uitwisseling van argumenten kan plaatsvinden.

⁸⁰ Werner, 2020.

⁸¹ Brummel, 2020.

- Lars Brummel, "You can't always get what you want': The effects of winning and losing in a referendum on citizens' referendum support', *Electoral studies* 65(1) (2020), 1-11.
- Claudia Landwehr en Philipp Harms, 'Preferences for referenda: Intrinsic or instrumental? Evidence from a survey experiment', *Political Studies* 68(4) (2019), 875-894.
- Sebastien Rojon en Arieke J. Rijken (2021), 'Referendums: increasingly unpopular among the 'winners' of modernization? Comparing public support for the use of referendums in Switzerland, the Netherlands, the UK, and Hungary', *Comparative European Politics* 19(1) (2019), 49-76.
- Sebastien Rojon, Arieke J. Rijken en Bert Klandermans, 'A survey experiment on citizens' preferences for 'vote-centric' vs. 'talk-centric' democratic innovations with advisory vs. binding outcomes', *Politics and Governance* 7(2) (2019), 213-226.
- Andreas R.T. Schuck en Claes H. de Vreese, 'Public support for referendums in Europe: A cross-national comparison in 21 countries', *Electoral Studies* 38(1) (2015), 149-158.
- Take Sipma en Frank Hendriks, 'Democratic Values in Citizen Participation: What Citizens Prioritize in Participation', *Policy Studies Journal* (2026), 1-9.
- Take Sipma en Charlotte C.L. Wagenaar, 'Op de stoel van de politicus: wie mogen meepraten en meestemmen over besluitvorming?', In R. Voogd, M. Lubbers, N. Spierings & K. Jacobs (red.), *Van Onderstroom naar Doorbraak: Onvrede en Migratie, Nationaal Kiezersonderzoek 2023*. Stichting Kiezersonderzoek Nederland (2024), 122-128.
- Hannah Werner, 'If I'll win it, I want it: The role of instrumental considerations in explaining public support for referendums', *European Journal of Political Research* 59(2) (2020), 312-330.